

Udgivet af oplysningsbevægelsen
FOLKEVIRKE.

Bladet kan kun bestilles ved direkte
henvendelse til:

Folkevirkes kontor

Niels Hemmingsens Gade 10, 3. sal
1153 København K
Tlf. 33 32 83 11
e-mail: folkevirke@folkevirke.dk
www.folkevirke.dk

Dette nummer koster i styksalg
kr. 50,00 + porto.
Særpris for klassesæt.
Årsabonnement,
kr. 210,00 pr. år (incl. porto).

Redaktion

Annemarie Balle
(ansvarshavende)
Reventlowgade 18, 4. sal tv.
1651 København V
Tlf. 51 51 24 20

Forretningsudvalg

Formand: Annemarie Balle
Næstformand: Jeanne Bau-Madsen
Kasserer: Ellis Grønvold
Britta Poulsen
Tove Hinriksen
Ellen Kristiansen
Tove Katstrup
Inger Margrete Christensen
Zara Y. Jensen
Ulla Lunde Hansen
Ulla Brita Gregersen

**Folkevirke er grundlagt af Bodil
Koch i 1944 som en tværpolitisk
oplysningsbevægelse for kvinder.**

**Deadline for næste nummer:
15. april 2013.**

Oplag: 1.200.
Tryk: Aars Bogtryk & Offset,
tlf. 98 62 17 11,
aarsbogtryk@aarsavis.dk
Layout: Louise Christensen.
ISSN 0015-5845

Produktionen af dette nummer af
»Folkevirke« er støttet af Statens
Kunstråds Litteraturudvalg

STATENS
KUNSTRÅD
DANISH ARTS COUNCIL

FORENINGEN AF
DANSKE
KULTUR-
TIDSSKRIFTER

Demokrati opstår,
når man tilstræber alle borgeres frihed og lighed
og tager hensyn til antallet af borgere, men ikke deres art

Aristoteles

Den demokratiske udfordring

Folkevirke sætter i dette tema-
nummer spot på demokratiopfat-
telser.

De fleste danskere har en for-
nemmelse af, hvad demokrati er,
men vender man blikket ud i ver-
denen, hvor en række nye demo-
kratier er dukket op, står det
klart, at demokrati kan foldes ud
på mange måder – og ikke alle
måder ligner den danske.

Hal Koch skrev i sin bog »Hvad er
demokrati?«, at demokrati er en
livsform, mens Clement Attlee
har sagt, at demokrati vil sige
regering gennem diskussion, men
at det kun er virksomt, hvis man
får folk til at holde op med at
snakke.

Ja, der er mange måder at ind-
kredse demokratibegrebet på.
Men helt grundlæggende er det,
at demokrati forudsætter et op-
lyst folk. Borgere, som har adgang
til viden og dermed mulighed for
at have holdninger. Holdninger,
der skal skærpes i dialog med
andre.

For, som det er sagt mange
gange, enighed skaber ikke be-
vægelse. Det er uenigheden og

modsigelserne, der fører verden
fremad.

I bladets artikler kigges på den
historiske udvikling, hvor bl.a.
Grundtvig har haft en central
betydning for udviklingen af den
danske demokratiopfattelse. Der
kigges også uden for de danske
grænser for at se, hvordan demo-
kratier kan folde sig ud i andre
europæiske lande som Italien og
Rusland – og der gives bud på,
hvordan danskere kan sikre et
fortsat levende og dynamisk
demokrati.

I bladet bringes der desuden nyt
om et stort demokratiprojekt »Nye
og gamle demokratier«, som Folke-
virke er koordinator for, hvor der
er deltagere fra de tre baltiske
lande samt fra Norge. I dette pro-
jekt stilles gennem en række de-
batmøder skarpt på forskellige
dele af demokratier. Det er emner
som ligestilling og mindretal, der
drøftes. Vigtige dele, da et demo-
krati også kendes på dets be-
handling af mindretal.

Annemarie Balle,
redaktør

Indhold

Folkestyre under pres?	3
Folkestyre – demos eller ethnos	7
Grundtvig som politisk tænkner	11
Folkeoplysning – demokrati og frihedstraditioner	15
Parlamentarisme år 2013	19
»Kvindestemmer '13«:	
Inspirerende oplevelser med musik og litteratur	22
Spændende debatter om nye og gamle demokratier	23
Index for »Folkevirke« 2012	25
Det sker i Folkevirke i de næste måneder	26
Inspirerende møder i Herning	28

ingen sømme
maa blive
hjemme

For Danmark

For Folkestyret

For Færdigheden

Folkestyre – demos eller ethnos

I artiklen peges på folkestyrets iboende regler og forskellige demokratiopfattelser. Desuden nævnes Hal Kochs definition, som bygger på en almen humanistisk forståelse, at danskhed viser sig ved »en humanistisk livsform og en demokratisk samtalekultur«

Af leder af Interfolk,
mag. art. (idéhistorie)
Hans Jørgen
Vodsgaard

Den europæiske oplysningstradition udgør det idémessige grundlag for menneskerettigheder og folkesuverænitet, og den fik en konstitutiv betydning for de moderne samfunds forfatninger. Dens idégrundlag prægede den amerikanske uafhængighedserklæring fra 1776, den franske revolutions idealer om »frihed, lighed og broderskab« fra 1789, og i høj grad også den danske grundlov fra 1849; og dette idégrundlag blev udfoldet i FNs Verdenserklæring om Menneskerettighederne fra 1948, Den europæiske Menneskerettighedskonvention fra 1950 og Den Europæiske Unions Charter om grundlæggende rettigheder fra 2000.

Hvis man leder efter et moderne værdi- og idégrundlag med universelle ambitioner for det 21. århundrede, så er det her, man skal finde det. Hal Koch er nok den danske demokratitænkere, der klartest repræsenterede denne holdning, både under 2. verdenskrig og i efterkrigstiden. Det fik han langt fra kun tak for. For hans demokratiforståelse var udfordrende for dele af datidens talsmænd for danskheden, ikke mindst i den (højre-) grundtvigianske del af højskolebevægelsen, der aldrig tilgav hans angreb på deres nationalromantiske selv-

forståelse; ligesom hans holdning fortsat er en udfordring for de aktuelle nykonservative og højrenationale strømninger, der dominerede den værdipolitiske dagsorden i 00'erne. Siden 2. Verdenskrig er det kun få herhjemme, der ikke beken-der sig til demokratiet. Dets værdier og forståelser synes at være fast forankret. Men så simpelt er det desværre ikke, for der råder både uklarhed og uenighed om, hvad der menes med demokrati. Som bekendt stammer begrebet »demokrati« fra oldgræsk og kan oversættes med »folke-styre« eller »folkesuverænitet«, og dets betydning afhænger hermed især af, hvad man forstår ved det »folk«, som skal styre. Ja reelt kan man ende med at bygge på en folkelighed, der er i strid med demokratiets ånd, samtidig med at man kalder sig selv demokrat.

Betydninger af folk

Den tyske sociolog Emerich Klaus Francis, der som jøde måtte flygte i 1939, udviklede i »Ethnos und Demos« fra 1965 en ny sociologisk folketeori, der angav de afgørende begrebsmæssige forskelle i »folk«, bl.a. for at gøre op med nationalsocialisternes misbrug af folkebegrebet. Den tyske sociolog M. Rainer Lepsius videreudviklede teorien i 80-90'erne, bl.a. som led i en kritik af de nye nationalistiske tendenser i den Europæiske Union. Herhjemme har Ove Korsgaard benyttet og videreudviklet disse distinktioner i afhandlingen »Kampen om folket« fra 2004.

Kort sagt indeholder vores moderne forestilling om folket tre hovedbetydninger som henholdsvis demos, ethnos og plethos. Demos refererer til en politisk retslig forståelse af folkebegrebet; ethnos til en kulturel etnisk forståelse, og plethos til en social-økonomisk forståelse. Når man bekender sig til idealer om »folkestyre«, kan det derfor både referere til den politiske forståelse af folket som borgere, der samles om grundrettigheder og en fælles forfatning, eller til den kulturelle forståelse, hvor borgerne samles om deres etniske danskhed, eller til den sociale forståelse, hvor borgerne samles om at sikre mere lige sociale forhold med velfærdssamfundet som en fælles solidarisk ramme.

Det folkelige fællesskab

De forskellige betydninger af »det folkelige fællesskab« som henholdsvis demos og ethnos kan bestemmes gennem to idealtypiske forståelser, repræsenteret ved Herders »tyske« nationalistiske kulturelle forståelse og Rousseaus »franske« patriotiske politiske forståelse. Når Rousseau taler om fædrelandet, forstår han det som »patrie«, det vil sige som et land, der sikrer de universelle politiske ideer om frihed, lighed og broderskab, og hvor folket udgør en sammenslutning af frie borgere, der har en patriotisk pligt til at deltage i de offentlige anliggender (res publica) og bidrage til det »fælles bedste« for republikken. Når Herder taler om fædrelandet og modersmålet får

Ove Korsgaard har i sin bog »Kampen om folket« fra 2004 benyttet og videreudviklet distinktioner i begrebet »folket« i den afhandling, som bogen bygger på.

det en anden betydning, der handler om, at det folkelige fællesskab skal sikre den etniske rodfæstethed og de traditionsbundne nationale værdier.

I den nationalromantiske begrebsverden er det etniske i højsæde med fokus på et særligt kulturelt, sprogligt og i visse tilfælde racemæssigt tilhørsforhold. Det givne fællesskab er vokset ud af traditionen, arven og den oprindelige kultur, i værste fald af »Blut und Boden«. Man tror på en bagvedliggende kulturel essens, en folkeånd, som noget objektivt eksisterende før og over de enkelte individer, som har en medfødt identitet som medlem af den tyske (danske) stamme, og hvis etniske interesser man som et lem i det større folkelegeme er forpligtiget til at sikre.

Fællesskabet bygger på tavse fælles normer, og konflikter og uenigheder opfattes som en trussel mod den fælles etnicitet. Der indgår således en monologisk opfattelse af fællesskabet.

Patrioter og nationalister

I den republikanske begrebsverden er det forfatningsmæssige fælles-

skab i højsæde med fokus på grundlæggende menneske- og borgerrettigheder. Det givne fællesskab er et politisk fællesskab, der hviler på et bevidst valg mellem frie individer, oprindeligt i form af en social kontrakt. Borger er ikke noget, man er født som, men noget man bliver gennem oplysning og bevidst tilslutning. Identitet skabes og forandres gennem personlig handling. Konflikter og uenighed og stadig dialog om mål og værdier ses som en naturlig del af et fællesskab, der skabes af frie og myndige individer. Der indgår således en pluralistisk opfattelse af fællesskabet.

Rousseau var en patriotisk fortaler for oplysningstidens humanistiske og demokratiske strømninger og Herder blev i størstedelen af sit forfatterskab en nationalistisk fortaler for romantikkens etniske og korporative strømninger. Det er en væsentlig forskel også i en dansk sammenhæng. For selvom patrioter og nationalister er fælles om at nære kærlighed til fædrelandet, så er det land, de dyrker, væsensforskelligt. Patrioten ønsker at værne om de grundrettigheder i republikken, som

udgør et fælles værn mod magtmisbrug og en fælles garanti for alles frihed.

Nationalisten ønsker at værne om den særlige kulturelle identitet, som et fælles sprog, fælles vaner og traditioner og eventuelt en fælles race kan indebære.

Patrioten elsker sine borgerrettigheder og sin frihed, nationalisten elsker de danske bøgetræer og de lyse pigers smil og sin plads i folkelegemet.

Patrioten vil kæmpe for at forsvare republikken, nationalisten vil kæmpe for at forsvare danskheden.

Patrioten bygger på forfatningstroskab, nationalisten på troskab mod etniciteten.

Den romantiske nationalist nærer stolthed og kærlighed over danske kulturtræk, som kan adskille det danske fra øvrige nationer. Den republikanske patriot nærer stolthed og kærlighed over de danske kulturtræk, som er forrest i at indfri universelle idealer om mennesket, dannelse, demokrati og velfærd. Nationalisten tænker i kultur, som kan sætte skel mellem nationer. Patrioten tænker i civilisation, som kan samle nationer.

For en god ordens skyld kan det nævnes, at patrioten kan være lige så kritisk som nationalisten overfor en ukontrolleret indvandring af nye borgere, der er svære at integrere. Hvor nationalisten kan tage afstand på grund af mulige trusler mod den etniske identitet, da kan patrioten tage afstand på grund af mulige trusler mod demokratiske, humane og retsstatslige værdier.

Menneskerettigheder og demokrati

Demokratisk set er det afgørende at klargøre den begrebsmæssige sammenhæng mellem individ og folk. For individets suverænitet går forud for folkets, både historisk og teoretisk. Historisk set blev de personlige civile rettigheder etableret

før de fælles politiske rettigheder. Folkestyret bygger på et fællesskab af frie og myndige personer, der kræver retten til at sætte mål og mening i deres egen tilværelse, og som udvider denne ret til også at gælde den fælles samfundsmæssige tilværelse. Folkets suverænitet hviler på individets suverænitet, folkets politiske rettigheder hviler på individets civile rettigheder.

I 1700-tallets oplysningstid fik dele af befolkningen tilkæmpet sig en øget personlig frihed i et relativt selvstændigt marked og frit civilt samfund, og de personlige grundrettigheder kom på historiens dagsorden. I 1800-tallet blev de civile rettigheder udvidet med politisk-demokratiske rettigheder, som gav fællesskabet af individer en ny politisk suverænitet i forhold til staten. I 1900-tallet blev de civile og politiske rettigheder udvidet til også at omfatte sociale og kulturelle rettigheder under udbygningen af de moderne velfærdssamfund. Det er individets retsbeskyttelse mod en enevældig stat, borgernes tros- og tankefrihed, deres ytringsfrihed og forsamlingsfrihed, der skaber det moderne civile samfund, der kan afføde kravet om politiske rettigheder og pligter; og folkets nye demokratiske rettigheder skaber igen mulighed for, at nye sociale, økonomiske og kulturelle krav i forhold til staten og markedet kan komme på dagsordenen.

Udviklingen kan tolkes ud fra en idealtypisk trefase-model, gående fra individets frigørelse i det nyudviklede civile samfund, til folkets overtagelse af staten og til den folkelige sikring af velfærdssamfundet. En bevægelse gående fra individets suverænitet til folkets suverænitet (demos) og derefter til sociale velfærdsmæssige rettigheder (plethos). Men så enkel har historien langt fra været. For i løbet af 1800-tallet blev den folkelige frigørelse også forbundet med den na-

tionalromantiske forståelse af folket som ethnos, og 1900-tallet blev ikke kun en historie om menneskerettighedernes, demokratiets og velfærdssamfundets videreudvikling, men også om modoplysningens, fascismens, nazismens og stalinismens udvikling og nye nationalistiske og etniske strømninger i slutningen af århundredet.

Med den tyske prioritering af folket som ethnos, der var inspireret af tysk idealisme og romantisk organismetænkning (med Herder som central kilde), og som dyrkede den kulturelle enhed som erstatning for den fraværende politiske enhed, blev forholdet mellem individ og folk vendt på hovedet. Her bliver folket forstået som et selvstændigt subjekt, som en idealistisk abstraktion der går forud for de subjekter (individer), som reelt konstituerer folket. Folkeånden er vigtigere end den enkeltes ånd, og der indgår en klar korporativ synsvinkel, hvor individet ikke har værdi i sig selv, men kun som et underordnet lem, der må finde sin plads i folkeorganismen. Med folket som ethnos blev der åbnet en vej ikke bare for en nationalistisk, men en fascistisk dyrkelse af den etniske folkelighed på bekostning af personlige friheder og rettigheder for nationale mindretal. Folkets kulturelle identitet blev vigtigere end individernes politiske frihed.

I begrebet demos er der en stærk forbindelse mellem demokrati og menneskerettigheder, men det er der ikke i begrebet ethnos. Folkets suverænitet tilsidesætter her individets suverænitet, og denne tilsidesættelse kan vise sig ved et misbrug af demokratiet til et flertalsdiktatur, hvor flertallet med henvisning til ethnos som grundværdi tilsidesætter mindretals og enkeltpersoners grundrettigheder. Men det kan også udarte til en dyrkelse af den stærke fører, som bedst kan inkarnere folkets ånd,

og hvor man ikke ser behov for at fastholde formelle demokratiske procedurer for at høre individernes tilfældige og egensindige stemmer. Ideologien om folket som ethnos blev drivende for Tysklands og Italiens sene samling som nationer i 1800-tallet, og det spillede aktivt med i disse landes senere fascistiske udvikling, ligesom det viste sine potentialer under de nye demokratiers etablering i Balkan efter murens fald.

Herhjemme har forståelser af folket som ethnos også med skiftende vægt præget samfundet siden starten af 1800-tallet, men til stadighed i konkurrence med forståelser af folket som demos og plethos, der gennemgående har haft den dominerende indflydelse. Under den 1. slesvigske krig, Treårskrigen i 1848-1850 var ånden fra 1848 mere præget af demos og plethos end ethnos, hvor bondekarlene, de tapre landsoldater var heltene, og den almindelige værnepligt og den demokratiske forfatning blev indført året efter. Efter nederlaget i 2. slesvigske krig i 1864 fik det reducerede danske land en mindre demokratisk grundlov og en mere etnisk præget værdipolitik, og siden et reelt politisk diktatur under Estrup i provisorietiden 1877-94. Men selv i perioden fra tabet af Slesvig i 1864 til genforeningen med Nordslesvig i 1920 var ethnos langt fra dominerende.

Kulturradikale strømninger

I byerne voksede arbejderbevægelsen frem, og socialdemokratiet blev dannet i 1871, og det folk, som dets stifter og formand Louis Pio talte om, skulle ikke bygge på ethnos, men plethos og demos. Georg Brandes og en række af de frem-

meste forfattere og kunstnere repræsenterede det moderne genembrud i perioden 1870-90, og i 1884 grundlagde Edvard Brandes og Viggo Hørup dagbladet Politiken, og disse nye kulturradikale strømninger førte en hård kamp mod de nationalromantiske strømninger. Selvom den grundtvigianske bevægelse på landet havde en rem af den herderske hud, så rummede Grundtvigs syn på folkelighed referencer både til ethnos, demos og plethos, ligesom han i enestående grad fremhævede betydningen af et frit civilt samfund og individets myndiggørelse. Grundtvigs frihedstænkning kan ikke meningsfyldt reduceres til en herdersk nationalromantisk folkelighed.

Demokrati som livsform

Det var forståelsen af folket som demos og plethos, der prægede det regeringsbærende socialdemokrati og det radikale venstre i mellemkrigstiden, og denne forståelse fik under krigen sin fremmeste talsmand ved venstregrundtvigianeren og socialdemokraten Hal Koch. Da han i efteråret 1940 fremlagde sin plan for Dansk Ungdomssamvirke, der skulle hindre en nazificering af dansk ungdom, fremførte han folket som demos og ikke som ethnos. Stik imod det forventede kunne han ikke gå ind for Dansk Ungdomssamvirkes formålsparagraf, der slog på det nationalt-kulturelle og upolitiske (for dansk imod tysk), idet han i stedet definerede det folkelige i politiske begreber, som en demokratisk kultur imod en fascistisk/nazistisk kultur.

Han forklarede, at kampen for danskheden ikke primært var en national kulturel, men en politisk demokratisk kamp, og han advarede »mod folk, der taler for meget om det kulturelle. Det er nemlig et meget farligt ord, som let leder til abstrakt tale om vor arv i tusind år, om danskheden, og de dybe kulturelle værdier. (...) Nej, det kulturelle samler ikke, det adskiller.« Det fælles er at finde et andet sted: »det,

der dybest set binder os sammen, er det politiske.« (Dagen og Vejen, 1942, s. 16-17).

For Hal Koch var det nødvendigt at fremhæve politikken og ikke kulturen som den sammenbindende kraft, fordi de antidemokratiske ideologier så stærkt fremhævede de national-kulturelle værdier. Men det betyder ikke, at han kun bestemte det folkelige fællesskab ud fra det politiske niveau som en art forfatningspatriotisme uden at medtænke den bagvedliggende kultur, som skulle bære denne patriotisme. Hans pointe er, at den bærende og sammenbindende kultur ikke skal bygge på nationale etniske værdier, men derimod på europæiske humanistiske værdier. Fordi »Demokrati er en livsform, som man skal leve sig ind i, den livsform, som har bygget vor europæiske kultur op.« (Ungdomsopdragelse, i: Nordisk Demokrati, 1949, s. 402). Den kultur, der skal holde sammen på samfundet, er ikke nationalitet, men humanitet. Demokrati bygger ikke på særlige nationale, men derimod på almene humanistiske principper, på de frihedsrettigheder, som udgør »det dyrebareste, menneskeheden gennem århundredernes møjsommelige kamp er nået frem til.« (Hvad er demokrati? 1945, s. 67).

Dansk folkelighed

For Koch baserer den danske kultur sig på tre grundlæggende traditioner med dybe rødder i den vestlige kulturkreds: det liberale frihedssyn, retsstaten og humanismen. For ham handler demokrati ikke kun om en politisk styreform, men også om de grundlæggende

mål om frihed, lighed og tolerance, der har fået udtryk i kataloget af menneskerettigheder. På den måde inddrager Hal Koch et bredt kultursyn som fundament for det politiske demokrati. Hos ham er det også en form for ethnos, der bærer demos, men ikke et hvilket som helst ethnos og slet ikke det nationalromantiske herderske ethnos. Hans begreb om »demokrati som livsform« henviser således både til en demokratisk politik og en humanistisk kultur, og begrebet rummer en klar værdipolitik med rødder i oplysningstidens humanistiske og republikanske kultursyn.

Det er misvisende at kritisere Hal Koch for en snæver demos-strategi og en gold forfatningspatriotisme, der glemmer kulturens betydning. For han fremhæver til stadighed, at målet om at styrke diskursetikken og det deliberativt demokrati må indebære, at vor fælles livsverden er præget af en kommunikativ rationalitet og humanistiske værdier. Man kan således ikke kritisere Hal Koch for at mangle et bagvedliggende kulturbegreb, men man kan selvfølgelig kritisere ham for, at han tillod sig at hævde, at der findes andre og bedre kulturforståelser at bygge på end Herders nationalromantiske og værdirelativistiske dyrkelse af en særlig etnicitet. Tværtimod må den danske kulturs værdi ifølge Koch måles på dens grad af human universalitet.

På linje med, at Grundtvig ud fra en almenmenneskelig kristen forståelse hævdede, at »dansk er immer kærlighed!« (i digtet Folkeligheden, vers 7), således hævder Hal Koch ud fra en almen humanistisk forståelse, at danskhed viser sig ved »en humanistisk livsform og en demokratisk samtalekultur«.

Det budskab har vist sin bæredygtighed, ikke mindst i vor nutid præget af en multikulturel og globaliseret virkelighed. Det stiller ikke kun krav til os gammeldanskere, men især til de nydanskere, der ønsker at blive fuldgældige patrioter i det danske demos.